

Informatieblad Landbouwverslagen

Landbouwverslagen vertellen hoe er vroeger geboerd werd

In de jaarlijkse gemeenteverslagen is tot 1866 een kort hoofdstuk opgenomen over de landbouwactiviteiten in een gemeente. Het bevat de onderdelen *Landbouw* en *Toestand van den veestapel*. Vanaf 1866 is er bij het Rijk en de Provincie behoefte aan uitgebreidere informatie over het agrarisch bedrijf. Naast het gemeenteverslag wordt daarom sinds 1866 ook een jaarlijks landbouwverslag door elke gemeente opgemaakt. In het gemeenteverslag vervalt het hoofdstuk landbouw en veeteelt; in die zin dat er verwezen wordt naar het landbouwverslag over dat jaar.

Deze landbouwverslagen bevatten veel informatie over hoe er geboerd wordt, hoe door ontginning het areaal landbouwgrond groeit en de oppervlakte 'woeste grond' daardoor vermindert. Ze leveren van jaar tot jaar een inkijkje in de verandering van het platteland. Vanuit de tabel '*uitgestrektheid der gemeente*' zijn de veranderingen in het boeren en ontginnen goed te volgen. De tabellen geven onder andere informatie over de hoeveelheid woeste grond in de gemeente, over de oppervlakten van het bouwland, de weilanden, de hooilanden, de tuinderijen, de boomgaarden en de bossen, waaronder de hakhoutbosjes. In de tientallen volgende pagina's wordt elk onderdeel nader uitgewerkt:

- bouwland: welke producten zijn er geteeld, hoe is de oogst en onder welke omstandigheden werd er gewerkt?
- woeste grond: hoeveel is hiervan ontgonnen en waarvoor?
- organisatie: welke verenigingen en coöperaties zijn er op het gebied van de landbouw en veeteelt?

Interessante informatie leveren ook de antwoorden op de vraag '*Geschiedt het afplaggen der heide nog op groote schaal en, zo ja, met welk doel?*' Hieruit kan worden afgeleid hoe in een gemeente overgegaan werd op het moderne boeren.

De informatie is door het Ministerie van Landbouw en de Provincie verwerkt in algemene landbouwverslagen. Deze maken een vergelijking van de plaatselijke landbouwverslagen met de situatie in Noord-Brabant en Nederland mogelijk. De landbouwverslagen zijn als bron voor informatie over de verandering van het platteland goed te gebruiken samen met andere bronnen als het kadaster, topografische kaarten, luchtfoto's en dossiers over ontginning, ruilverkaveling en bestemmingsplannen.

De vorm

In heel Nederland werd eenzelfde, voorgedrukt formulier gebruikt. Omdat niet overal op dezelfde wijze werd geboerd, kan het verslag veel niet ingevulde onderdelen bevatten. Alleen de voor de gemeente relevante gegevens dienden verstrekt te worden.

De verslagen kunnen verschillend van formaat en omvang zijn. Meestal zijn ze in folio- of A4-formaat. Soms tref je ze aan in een kleiner formaat. De omvang heeft vanzelfsprekend te maken met de voorgeschreven inhoud. Kenmerkende veranderingen vinden plaats met ingang van 1903, 1946 en 1978.

- 1866-1902: *Verslag van den landbouw over [jaar] in de gemeente ...*
met een omvang van ongeveer 30 tot 76 bladzijden. Wezenlijke veranderingen zijn er met ingang van 1881 en 1890.
- 1903-1945: *Vragenlijst ten behoeve van het verslag over den landbouw over [jaar]* met een omvang van 4 tot 14 bladzijden.
- 1946-1977: *Gemeentelijke jaarcijfers betreffende den landbouw ten behoeve van het Verslag over den landbouw over [jaar]* >
Gemeentelijke jaarscijfers betreffende de landbouw >

Gemeentelijke jaarcijfers betreffende het bodemgebruik en de landbouw met een omvang van 4 bladzijden.

Affiche uit 1949

De inhoud

1866-1902

Verslagen van de landbouw

- 1866-1880

0. Tabel van de uitgestrektheid van de gronden [p. 3]
  1. Algemene toestand van de landbouw en veeteelt in de gemeente [p. 4]
  2. Koop- en huurwaarde der landerijen [p. 5]
  3. Prijzen van de voornaamste voortbrengselen van akkerbouw en veeteelt [p. 5]
  4. Aanvoer ter markt [p. 6]
  5. Veeartsen [p. 6]
  6. Ingevoerde verbeteringen [p. 7]
  7. Bezette oppervlakten en opbrengsten van granen, handelsgewassen en voedergewassen [p. 8-9]
  8. Granen, peulvruchten en handelsgewassen [p. 10-21]
    - (a. tarwe; b. spelt; c. rogge; d. wintergarst; e. zomergarst; f. haver (en even); g. boekweit; h. veenboekweit; i. bonen; k. erwten; l. stamboontjes; m. aardappelen; n. suikerbieten; o. winterkool- en aveelzaad; p. zomeroeliezaden; q. specerijzaden; r. kanariezaad; s. meekrap; t. chichorei; u. vlas; v. hennep w. hop; x. tabak)
  9. Voedergewassen [p. 22-23]
  10. Wei- en hooilanden [p. 24]
  11. Veevastel [p. 25-28]
    - (A. paarden; B. ezels en muilezels; C. runderen; D. schapen; E. geiten en bokken; F. varkens; G. pluimvee; H. bijenteelt)
  12. Tuinbouw [p. 29]
  13. Vruchtenteelt [p. 29]
  14. Houtteelt [p. 30]
  15. Ontginningen [p. 31]
- Alfabetisch register [p. 32]

- 1881-1902

- Tabel van de uitgestrektheid van de gronden
- Landgebruik en huur
- Bevolking

- Algemene toestand van de landbouw en veeteelt in de gemeente
- Nadelige invloeden
- Ingevoerde verbeteringen
- Werktuigen
- Algemene verbeteringen in en ten behoeve van het bedrijf van de landbouwer en veehouder
- Koop- en huurwaarde der gronden
- Coöperatie*
- Prijzen en aanvoer ter markt
- Bezette oppervlakten en opbrengsten
- Granen, peulvruchten en handelsgewassen
  - (a. tarwe; b. spelt; c. rogge; d. wintergarst; e. zomergarst; f. haver; g. boekweit; h. veenboekweit; i. bonen; j. erwten; k. stambonen; l. aardappelen; m. suikerbieten; n. winterkoolzaad; o. zomer-oliegewassen; p. specerijgewassen; q. kanariezaad; r. meekrap; s. chichorei; t. vlas; u. hennep v. hop; w. tabak; x. bijzondere teelten, als akkergewassen verbouwd)
- Voedergewassen
- Wei- en hooilanden (Grasland)
- Vloeiweiden*
- Algemene vragen, betrekking hebbend op de veestapel
- Veestapel
  - (a. paarden; b. ezels en muilezels; c. runderen; d. schapen; e. bokken en geiten; f. varkens; g. pluimvee; h. bijenteelt)
- Tuinbouw
- Bloementeel
- Vruchtenteelt
- Boomkwekerijen
- Houtteelt
- Aanwinst van grond door aanslibbing en bedijking; ontginningen en opbrengsten van woeste gronden

* rubriek in de loop van de periode

De invulling van de vragenlijsten kon opgedragen worden aan een *commissie van bijstand*, plaatselijke deskundigen op het terrein van de landbouw en veeteelt. De verslagen dienden ingestuurd te worden aan de Commissaris van de Koning(in) in Noord-Brabant en later aan het Ministerie van Landbouw.

1903-1945

Vragenlijst ten behoeve van het verslag over den landbouw

1. Uitgestrektheid der gronden [pagina 1]
2. Bouw- en grasland (bezette oppervlakte) [pagina 2-4]
3. Bouw- en grasland (geschatte opbrengst der gewassen) [p. 4-5]
4. Overzicht van de veestapel op 1 december [pagina 5-7]
5. Landbouwwerktuigen [p. 7]
6. Tuinbouw [p. 8-9]
7. Eigenaars en Pachtters. Grootte der bedrijven [p. 10]
8. Aanvoer ter markt gedurende het tijdvak van 1 dec. 19..-1 dec. 19.. [p. 11]
9. Coöperatie. Verenigingsleven. Verwerking van producten van Landbouw, Veehouderij en Tuinbouw [p. 12-14]

De invulling van de vragenlijsten kon opgedragen worden aan een *commissie van bijstand*, plaatselijke deskundigen op het terrein van de landbouw en veeteelt. De lijsten dienden ingestuurd te worden aan de *afdeling Landbouw* van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

1946-1977

Gemeentelijke jaarcijfers betreffende de landbouw en het bodemgebruik

Vanwege de grote dynamiek in de landbouw verandert ook de inhoud van deze opgaven.

Het gaat om jaarlijkse informatie over:

- De oppervlakte en het gebruik van de gronden;
- Veranderingen in het gebruik der gronden;
- Aanvoer ter markt gedurende het jaar (vee, zuivelproducten en eieren);
- De Commissie van Bijstand voor de Landbouwstatistiek in de gemeente.

Daarnaast kan informatie zijn opgenomen over:

- Veehouderij (1946-1950);
- Verenigingen, Coöperaties en Verzekeringen (1946-1950);
- Lengte van de wegen (vanaf 1964);
- Recreatieterreinen (vanaf 1972).

De invulling van de vragenlijsten kon opgedragen worden aan de *commissie van bijstand*. De lijsten dienden ingestuurd te worden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

In 1978 verstrekt het CBS in plaats van de vragenlijst een set topografische kaarten en een setje kleurpotloden aan de gemeenten. Met de potloodjes kan dan op de kaarten het grondgebruik ingekleurd worden.

Bij de landbouwverslagen zijn soms andere informatiebronnen aan te treffen, die de oogst van het onderzoek verrijken. Het betreft dan staten met specifieke informatie over een rubriek uit het verslag, lijstjes van de hoeveelheid boter die door de boerinnen naar de plaatselijke botermarkt is gebracht, productiegegevens van de stoomzuivelfabrieken, de hoeveelheid kunstmest die is aangekocht, lijsten van veehouders of ledenlijsten van de plaatselijke landbouwclub.

Waar kunt u de landbouwverslagen vinden

De landbouwverslagen bevinden zich in de 19de- en 20ste-eeuwse gemeentearchieven. Slechts door een enkele gemeente uit het RHCE-werkgebied zijn ze niet bewaard. In de archiefinventarissen zijn ze te vinden onder de rubriek *Landbouw* of *Landbouw en veeteelt*.

Hobbyboer in Budel, 2003

Verwijzing naar andere informatiebladen

Ga voor meer informatie over de in dit informatieblad genoemde bronnen naar de volgende bladen:

Informatieblad Beeldbank

Informatieblad Kadaster